

עלון דו שבועי מס' 94 • פרשת בשלח • י"א שבט ה'תשע"ב

זמני כניסת השבת: ירושלים 16:39-17:53 תל אביב: 16:54-17:54 חיפה 16:43-17:52

זאב דסברג

שבת שירה

שירת הים היא שיר השבח הראשון של האנושות לבורא עולם. כזאת, שירת הים די מאכזבת. עומדים בני ישראל על הים ומהללים את הקב"ה: "אֲשִׁיחָהּ לַה' כִּי גָאָה גָאָה סוֹס וְרוֹכְבוֹ רָמָה בְּיָם" (טו, א). תאריו של הקב"ה בשירת הים הם תאריו של מי שהורס, הורג ומחריב ולא של בורא העולם היוצר זן ומקיים את כל העולם. הקב"ה עשוי להקשות: כשבראתי את הסוס – האם הללתם אותי? כשבראתי את רוכבו (האדם) כלום שירה שמעתי מכם? טרם שמעתי שירה על עצם בריאת המים, הים והיבשה, הרוח האש והמים – ועכשיו על הריסתם אתם אומרים שירה? הד לתרעומת זו אנו שומעים בדברי המדרש (מגילה י'): "מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה"? על "מעשי ידי" לא שמעתי שירה, עכשיו כשהם טובעים בים, על הטבעתם אתם אומרים שירה?

מאיך, על פי הפשט, עם ישראל השר את שירת הים מכיר את הקב"ה מאז הופעתו במצרים בעשרת המכות. מזה כשנה רואים בני ישראל כיצד הקב"ה משחית את ארץ מצרים: את המים, הצמחים, החיות והאדם. זוהי המידה בה מתגלה אליהם הקב"ה. וכעת על הים רואה כל שפחה כיצד הקב"ה רותם את כל איתני הטבע כדי לעשות שפטים במצרים. למעשה ההיכרות הדומיננטית של בני ישראל היא עם מידת הדין שמחריבה את העולם. ומכאן נובעת שירתם.

ניתן לראות בשירת הים מעין "קו פרשת המים" (תרתי משמע) ביחסיו של עם ישראל לקב"ה ובאופן הופעתו אליהם. מיד לאחר שירת הים מגיעים בני ישראל למרה. שם מופיע בפניהם הקב"ה, לראשונה כמי שמתקן, מרפא וממתיק את המים המרים. הופעה זו היא ההפכית להופעתו הראשונה בפניהם כמי שהפך את מי היאור – לדם. הראב"ע בפירושו הארוך עמד על הקשר בין נס המתקת המים במרה ובין מכת דם, יתכן והקשר זה נובע גם מדפוס הלשון הזהה: במכת דם: "וְלֹא יָכְלוּ מִצְרַיִם לְשִׁתּוֹת מַיִם מִן הַיָּאֵר" (שמות ז, כא) ובמרה: "וְלֹא יָכְלוּ לְשִׁתּוֹת מַיִם מִמֶּרָה כִּי מְרִים הֵם" (שמות טו, כג).

גדולתו של הקב"ה באה לידי ביטוי הן במידת הרחמים והן במידת הדין; בהופעתו כבורא עולם ובהופעתו כדן, מנהיג ואף מחריב את העולם שברא. הדבר בא לידי ביטוי בקידושי השבת: "זכר למעשה בראשית" בד בבד עם "זכר ליציאת מצרים". כך גם בשילוב של שירת הים בתוך מכלול שירי ההלל שבפסוקי דזימרה.

זאב דסברג, מחזור טו, מתגורר בתקוע, עורך דין.

הקדמה

תופעה ספרותית מעניינת המופיעה במספר לא מבוטל של פרשות שבוע, היא שורש מסוים המופיע בתחילתה של הפרשה מופיע גם בסופה – לעיתים אותה מילה שמופיעה בתחילת הפרשה מופיעה גם בסופה, ולעיתים השורש מופיע בהטיות שונות – ובכך סוגר מעגל לסיפור הפרשה¹.

על-ידי כך מאיר אותו שורש, על המשמעויות העולות מאזכורו הנשנה, רעיון אידיאלי העומד בבסיס הפרשה.

לעיתים מדובר בשורש מרכזי בפרשה המהווה "מוטיב מנחה" בה, ולעיתים מדובר בשורש המופיע בפתיחת הפרשה, סופה ואמצעיתה, ובכך חורז את הרעיון המרכזי העומד בבסיס בפרשה.

פרשת "בא" – אותות למלכות ה'

כך בפרשת השבוע הקודמת, פרשת "בא", מופיע השורש א.ו.ת בפסוקים הפותחים את הפרשה, באחד הפסוקים האמצעיים שלה ובפסוקים המסיימים אותה, ובכך שוזר את חלקיה לאריג אחד.

הפסוקים הפותחים את הפרשה:

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בֹּא אֶל פְּרַעֲהַ כִּי אֲנִי הִכְבַּדְתִּי אֶת לְבֹו וְאֶת לֵב עֲבָדָיו לְמַעַן שְׁתִּי אֶתְתִּי אֵלָה בְּקִרְבּוֹ.
וּלְמַעַן תִּסְפָּר בְּאָזְנִי בְּנֶד וּבֶן בְּנֶד אֶת אֲשֶׁר הִתְעַלְלִיתִי בְּמִצְרַיִם וְאֶת אֶתְתִּי אֲשֶׁר שְׁמַתִּי בָם וַיִּדְעֶתֶם כִּי אֲנִי ה'".

הפסוק באמצע הפרשה (52 מתוך 106):

"וְלִקְחוּ מִן הַדָּם וְנָתַנּוּ עַל שְׁתֵּי הַמְּזֻזוֹת וְעַל הַמִּשְׁקוֹף עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם...
וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאֹת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שָׂם וְרֵאִיתִי אֶת הַדָּם וּפְסַחְתִּי עֲלֵכֶם וְלֹא יְהִיֶּה בְכֶם נֶגֶף לְמִשְׁחִית בְּהַלְתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם".

הפסוקים המסיימים את הפרשה:

"וְהָיָה לָךְ לְאֹת עַל יָדְךָ וּלְזִכְרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת ה' בְּפִיךָ כִּי בְיַד חֲזָקָה הוֹצֵאתָ ה' מִמִּצְרַיִם...
וְהָיָה לְאֹת עַל יָדְכָה וּלְטוֹטְפַת בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בְּחֲזָק יָד הוֹצֵאתָ ה' מִמִּצְרַיִם".

¹ כידוע, חלוקת התורה לפרשות שבוע כנהוג היום הינה חלוקה מאוחרת בבליית. נראה שמחלקי הפרשות שמו לב לתופעה ספרותית זו, והיא היוותה בשבילם אינדיקציה לתחימת הפרשות.

מכות מצרים מכונות בפתחת הפרשה "אתת". במרכז הפרשה מצווה הקב"ה על בני ישראל לתת את הדם על פתחי הבתים למען ישמש "לאת" בינם לבין הקב"ה, ובסוף הפרשה מופיע הציור על מצוות תפילין שיהיו לאות בין עם ישראל לקב"ה – זכר ליציאת מצרים שאירעה "ביד חזקה", דהיינו: על-ידי ה"אותות" ששם הקב"ה במצרים.

מטרתן של מכות מצרים להיות לאות לפרעה ולמצרים שהקב"ה הוא מלך העולם ומנהיגו. במילים אחרות: מטרתן של המכות היא להביא את פרעה ומצרים הכופרים בקיומו של הקב"ה ובמלכותו, לקבל על עצמם עול מלכות שמים.

זו גם עניינה של האות של מצוות תפילין, שכן בהנחת תפילין של יד ושל ראש אנו משעבדים את לבנו ומחשבותינו לקב"ה, ובכך מקבלים על עצמנו עול מלכות שמים:

"אמר רבי יוחנן: הרוצה שיקבל עליו עול מלכות שמים שלמה - יפנה ויטול ידיו, ויניח

תפילין ויקרא קריאת שמע ויתפלל, וזו היא מלכות שמים שלמה" (ברכות יד:טו).

וזה גם עניינה של אות הדם על פתח הבתים של בני ישראל במצרים. נתינת הדם על פתח הבית מסמלת כריתת ברית עם הקב"ה וקבלת עול מלכות שמים שלו². רק על בית שמכיר במלכות ה' יפסח הקב"ה והוא ינצל ממכת בכורות:

"וְהָיָה כִּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה וְגו' (שמות יז, יא) וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה? אלא כל זמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבן לאביהם שבשמים היו מתגברין ואם לאו היו נופלין; כיוצא בו: 'וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עֲשֵׂה לְךָ שָׂרָף וְגו' (במדבר כא, ח), וכי שרף של נחשת ממית או מחיה? אלא כל זמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבן לאביהן שבשמים היו מתרפאין ואם לאו היו נמוקין; כיוצא בו: 'וְהָיָה הַדָּם לְכֶם לְאֹת וְגו' (שמות יב, יג), וכי הדם מהני למלאך המשחית או לישראל? אלא בזמן שהיו ישראל נותנין מן הדם על פתחיהם הקב"ה נגלה וחס עליהן, שנאמר: 'וְרָאִיתִי אֶת הַדָּם וְפָסַחְתִּי וְגו' וְלֹא יִתֵּן הַמִּשְׁחִית לְבֹא אֶל בְּתִיכֶם לְנֶגֶף' (שמות יב, יג-כג)" (תנחומא, בשלח כז).

התורה מלמדת אותנו אפוא באמצעות המוטיב א.ו.ת, שהרעיון האידיאלי שעלינו להפנים ממכות מצרים הוא החובה בהכרה במלכות ה' בעולם וקבלת עול מלכותו, ולשם כך ניתנה לנו מצות תפילין לדורות.

פרשת "בשלח" – מלחמה כביטוי לתהליך יצירתו של עם ישראל

גם בפרשתנו, פרשת "בשלח", קיימת אותה תופעה מופלאה, אם כי באופן שונה מפרשת בא.

בפרשתנו השורש **ל.ח.מ** מופיע בתחילת הפרשה (ובהמשכה שניתן לשייך להתחלה, ולא באמצעיתה) ובסופה, ומהווה "מוטיב מנחה" בפרשייה הפותחת את הפרשה – המלחמה במצרים, ובפרשייה המסיימת אותה – המלחמה בעמלק.

בכך הוא מהווה חוליה מקשרת בין תחילת הפרשה לסופה, סוגר מעגל ושוזר את שתי הפרשיות לרעיון אחד.

² לא בכדי, מקביל המדרש (שמות רבה יז, ג) את דם הפסח לדם המילה, המשמשת כאות בבשרנו לקבלת עול מלכות שמים על-ידי שעבוד כל הכוחות והתאוות שלנו לקב"ה.

"וַיְהִי בְשִׁלַּח פְּרָעָה אֶת הָעָם וְלֹא נָחַם לַיהוָה דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הוּא כִּי אָמַר לַיהוָה פֶּן יִנָּחַם הָעָם בְּרֵאתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרַיִם".
 "ה' יִלָּחֶם לָכֶם וְאַתֶּם תַּחְרִישׁוּן".
 "וַיֹּאמֶר מִצְרַיִם אֲנוּסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי ה' נִלָּחֵם לָהֶם בְּמִצְרַיִם".

הפרשייה החותמת את הפרשה בכלל, והפסוק החותם אותה בפרט:

"וַיָּבֵא עֲמֶלֶק וַיִּלָּחֶם עִם יִשְׂרָאֵל בְּרַפְיִדִם. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל יְהוָה בְּחַר לָנוּ אֲנָשִׁים וְצֵא הַלָּחֶם בְּעֲמֶלֶק מִחַר אֲנָכִי נִצֵּב עַל רֹאשׁ הַגְּבָעָה וּמִטָּה הֲלֵהִים בְּיָדִי. וַיַּעַשׂ יְהוָה כְּאֲשֶׁר אָמַר לוֹ מֹשֶׁה לְהִלָּחֵם בְּעֲמֶלֶק וּמֹשֶׁה אָהָרֹן וְחֹזֵר עָלוּ רֹאשׁ הַגְּבָעָה. וַיֹּאמֶר כִּי יָד עַל כַּס הִיא מִלְחָמָה לָהּ בְּעֲמֶלֶק מִדָּר".

הפרשה פותחת ומסיימת ב"מלחמה". פותחת במלחמת מצרים ומסיימת במלחמת עמלק.

המאפיין של המלחמה עם מצרים הוא הפאסיביות של בני ישראל – "ה' יִלָּחֶם לָכֶם וְאַתֶּם תַּחְרִישׁוּן", "כִּי ה' נִלָּחֵם לָהֶם בְּמִצְרַיִם". פאסיביות זו מאפיינת את ההנהגה השמימית-נסית של משה רבנו – "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם אַל תִּירְאוּ הַתִּיַצְבוּ וּרְאוּ אֶת יְשׁוּעַת ה' אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם כִּי אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תִסִּיפוּ לְרֵאתֶם עוֹד עַד עוֹלָם".

לעומת זאת, במלחמת עמלק בני ישראל אקטיביים ולוקחים חלק פעיל בלחימה בעמלק. ההנהגה הארצית-טבעית של יהושע נכנסת לפעולה בפעם הראשונה. אולם עדיין הנהגה זו נתמכת בהנהגה הנסית של משה רבנו – "וּמֹשֶׁה אָהָרֹן וְחֹזֵר עָלוּ רֹאשׁ הַגְּבָעָה: וַהֲיָה כְּאֲשֶׁר יְרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגִבְרֵי יִשְׂרָאֵל וְכָאֲשֶׁר יָנִיחַ יָדוֹ וְגִבְרֵי עֲמֶלֶק"³.

רק כאשר יסתיים ספר תורת משה רבנו במדבר על סף הכניסה לארץ, ויתחיל ספר יהושע בכניסה לארץ ישראל, ילחם עם ישראל בהנהגה הארצית של יהושע באופן עצמאי.

³ נקודה זו מודגשת בתורה באמצעות המבנה הכיאסטי של פרשיית מלחמת עמלק:

בית א'

- א. "וַיָּבֵא עֲמֶלֶק וַיִּלָּחֶם עִם יִשְׂרָאֵל בְּרַפְיִדִם"
- ב. "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל יְהוָה בְּחַר לָנוּ אֲנָשִׁים וְצֵא הַלָּחֶם בְּעֲמֶלֶק מִחַר אֲנָכִי נִצֵּב עַל רֹאשׁ הַגְּבָעָה וּמִטָּה הֲלֵהִים בְּיָדִי"
- ג. "וַיַּעַשׂ יְהוָה כְּאֲשֶׁר אָמַר לוֹ מֹשֶׁה לְהִלָּחֵם בְּעֲמֶלֶק"

משפט ציר – "וּמֹשֶׁה אָהָרֹן וְחֹזֵר עָלוּ רֹאשׁ הַגְּבָעָה"

בית ב'

- ד. "וַהֲיָה כְּאֲשֶׁר יְרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגִבְרֵי יִשְׂרָאֵל וְכָאֲשֶׁר יָנִיחַ יָדוֹ וְגִבְרֵי עֲמֶלֶק"
- ה. "וַיִּדִי מֹשֶׁה כְּבָדִים וַיִּקְחוּ אֲבָן וַיִּשְׂמוּ תַחְתֵּיו וַיִּשָּׁב עָלֶיהָ וְאַהֲרֹן וְחֹזֵר תָּמְכוּ בְּיָדָיו מִזָּה אַחַד וּמִזָּה אַחַד וַיְהִי יָדָיו אֲמוֹנָה עַד בֹּא הַשָּׁמֶשׁ"
- ו. "וַיִּחַלֵּשׁ יְהוָה אֶת עֲמֶלֶק וְאֶת עֲמוֹ לְפִי חֶרֶב"

הנושא של בית א' הוא ההכנה למלחמה. הנושא של בית ב' הוא אופן הלחימה בפועל. המילה המנחה בפרשייה היא "עמלק". בשני הבתים 33 מילים. ניתן לראות הקבלה כיאסטית כמותית ותכנונית בין הפסוקים שבשני הבתים (א-ו; ב-ה; ג-ד). המסגרת של הפרשייה (א-ו) מספרת על פתיחת המלחמה והתוצאה בסיומה, כאשר בתווך (ב-ה; ג-ד), בסיפור המלחמה עצמה, ישנה הקבלה בין מעשיו של יהושע למעשיו של משה רבנו. ללמדנו שמעשיו הארציים של יהושע תלויים בהנהגה הנסית של משה רבנו. בין שני הבתים, בתווך, משה, אהרן וחזר, עולים לראש הגבעה. זוהי נקודת המפנה שהכריעה בסופו של דבר את תוצאות המלחמה.

משל לילד: כאשר הוא נולד הוא נתון כולו לחסדי הוריו. לאט לאט הוא מתחיל לעשות דברים בעצמו כאשר הוריו תומכים בו מאחור, עד שנעשה עצמאי.

המלחמה בפרשתנו מסמלת אפוא את לידת עם ישראל והתהליך שמתחילים בני ישראל במדבר בדרך להפיכתם לעם ה' בארץ ישראל.

ברם, לא תיאור של תהליך של שלבים מנותקים האחד מהשני בפנינו, אלא שרשרת חוליות הקשורות זו בזו בקשר של קיימא. רוצה לומר: גם כאשר ילחם עם ישראל בארצו באופן עצמאי, ללא שהנהגת משה רבנו משקיפה עליו מהגבעה ומרימה ידיים כלפי אביהם שבשמים, עדיין עליו לדעת שכוחו נובע מהקב"ה והניצחון במלחמה תלוי באומנה בו ובשעבוד הלב אליו.

את כל זאת מציינת התורה, כאמור, על-ידי סגירת מעגל בין המלחמה במצרים בה פותחת הפרשה, לבין המלחמה בעמלק המסיימת את הפרשה, כאשר השורש ל.ח.מ מהווה "מוטיב מנחה" בפרשיות אלו והמילה "מלחמה" מופיעה בפסוק הפותח את הפרשה והפסוק שמסיים אותה. ●

אלחנן דרייפוס, מחזור כז, מתגורר בגבעת שמואל, סטודנט למשפטים בבר-אילן.

משה כהן

פיתרון חדש לפרשיית הגבלת עם ישראל בהר סיני

א. מבוא

ההכנה למעמד הר סיני מתוארת בפרשת יתרו באריכות רבה. ה' מורה למשה כי יצווה את העם להתקדש ולהכין את שמלותם לקראת המעמד. בין שאר הציווים אף מזהיר את העם מלעלות בהר ולנגוע בקצהו:

"וְהַגְבַּלְתָּ אֶת הָעָם סָבִיב לְאָמַר הִשְׁמְרוּ לָכֶם עֲלוֹת בְּהָר וְנִגַּע בְּקֶצֶהוּ כֹל הַנִּגַּע בְּהָר מוֹת יוּמָת: לֹא תִגַּע בּוֹ יָד כִּי סָקוֹל יִסְקַל אוֹ יָרֵה אוֹ יִירָה אִם בְּהֶמָּה אִם אִישׁ לֹא יִחַיָּה בְּמִשְׁךְ הַיָּבֵל הִמָּה יַעֲלוּ בְּהָר: וַיֵּרַד מֹשֶׁה מִן הָהָר אֶל הָעָם וַיְקַדֵּשׁ אֶת הָעָם וַיְכַבְּסוּ שְׂמֹלֹתָם:"⁴ (יב-יד).

העם מתקדש לקראת המעמד המרומם. הכל כבר מוכן להתגלות ה' על הר סיני. התפאורה כולה מוכנה - ההר עשן כולו וישנו קול שופר חזק מאוד. ה' קורא למשה אל ראש ההר והנה כולם סבורים שיתחיל ה' לדבר, אך ה' חוזר על ציווי ההגבלה בשנית למשה:

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה: רַד הָעֵד בְּעַם פֶּן יִהְרָסוּ אֶל יְקִוֶּק לְרְאוֹת וְנִפְל מִמֶּנּוּ רַב: וְגַם הַכְּהֹנִים הַנִּגְשִׁים אֶל ה' יִתְקַדְּשׁוּ פֶן יִפְרָץ בָּהֶם ה': וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל ה' לֹא יוּכַל הָעָם לַעֲלֹת אֶל הָר

⁴ בפסוקים לא מופיע שמה מזהיר את העם מלהתקרב אל ההר, אך מסתבר שכך עשה שהרי בפסוק כג מצטדק משה בטענה כי הגביל את העם מלעלות בהר.

סִינִי כִּי אֶתְּהָהּ הַעֲדֹתָהּ בְּנֹו לְאֹמֶר הַגְּבֹל אֶת הָהָר וְקִדְשָׁתוֹ: וַיֹּאמֶר אֱלֹו ה' לָךְ רֵד וְעֲלִיתָ
אֶתְּהָהּ וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם אֶל יְהִרְסוּ לְעֵלֶת אֶל ה' פֶּן יִפְרָץ בָּם: (כא-כד)

כל המפרשים נתחבטו בשאלה מדוע חוזר הקב"ה ומצווה את משה על עניין ההגבלה דווקא בזמן זה. יתר על כן, לא מובן מה פשר הויכוח בין משה לקב"ה עד כדי כך שה' צריך לחזור ולצוות על משה לעשות זאת.

ב. הצגת פתרונם של המפרשים

רש"י (פסוק כד) כותב כי מטרת הציווי הכפול היתה לצורכי זירוז אם כדי שישמרו את הדבר כהוגן ואם כצורך לכפות את יצר הרע שהרי מדובר בעם המורכב מאנשים שעד עתה היו עבדים במצרים. אשר לעצם הויכוח עם משה מבאר המהר"ל שהספק היה מתי הוא שעת המעשה שבו צריכה היתה להישנות האזהרה. משה סבר כי שעה זו היא בעת שיתחיל הקב"ה לדבר והיא טרם קרתה. לכן תיקנו ה' כי כבר הגיעה השעה.

הרשב"ם טען כי משה לא סתר את דברי ה' אלא רצה לעמוד על הדיוק באזהרתו של ה'. משה תהה שמא הקב"ה הוסיף באזהרתו השניה כי יש איסור להתקרב על מנת לראות גם מרחוק ולא רק לעלות ממש בהר אסור. על כך השיב לו ה' כי אין זה נכון אלא נותרה האזהרה כבראשונה אך אף על פי כן יש לשוב ולהזהירם מהסיבות שצויינו לעיל.

אמנם, החזקוני מביא ביאור אחר לאזהרה החוזרת של ה'. לדבריו, היתה לעם ישראל עילה לחשוב שמותר יהיה להם לעלות להר שהרי אם מותר למשה ואהרון אל ההר אז בטלה האזהרה לכן יש צורך להזהירם שוב.

בין כך ובין כך, לפי כל הפרשנים היה צורך לחזור ולהזהיר את עם ישראל כדי לשמר את תוקף ותוכן האזהרה הראשונה מפאת שינויים שחלו שיכולים היו לגרום לכך שהאזהרה הראשונה תיתפס כמחוסרת תוקף.

דעת זקנים (פסוק כג), מבעלי התוספות, מביא פירוש אחר לגמרי. תוספות סבורים שמשה כלל לא אמר לעם ישראל על מצוות ההגבלה שהרי בפסוק טו רק הודיעם על מצוות הפרישה מאשה שלושה ימים⁵. לפי זה מובן מדוע היה צריך ה' לשוב ולומר למשה שילך ויזהיר את העם לבל יעלו להר שכן משה טרם ציווה אותם. ומדוע משה לא עשה את מה שה' ציווה? בארו התוספות שמשה סבר כי הוא ואהרון ישארו גם הם בתחתית ההר וממילא יזהירו את העם שלא יעלו ואין צורך לומר להם זאת מראש. הקב"ה השיב לו כי טעות היא בידו שכן גם הוא וגם אהרון יהיו על ההר בעת ההתגלות ולא יהיה מי שיזהיר את העם ולכן שומה עליו לרדת כעת ולהזהירם ולעלות לאחר מכן להר⁶. אנו בדברינו לקמן נרצה לטעון טענה הפוכה לחלוטין ממה שהציגו בעלי התוספות.

⁵ אמנם יתר המפרשים טענו שמשה עשה זאת שהרי ענה לה' שכבר הזהירם אך בעלי התוספות מבארים את תשובת משה לה' באופן אחר.

⁶ איתמר אלדר במאמרו 'מעמד הר סיני והגבלותיו', מגדים לו, תשס"ג, עמ' 24-9) מתייחס לכפל הציוויים על הגבלת העם מההר במעמד הר סיני. הוא מסיק שהציווי השני אינו חלק ממעמד הר סיני עצמו אלא חלק מן ההכנה לקראת ברית האגנות שבפרק כד. את דבריו הוא סומך על שיטת הבחינות לפיה הוא מזהה בפרשיה שילוב של שתי מידות -לוהיות: האחת, מאופיינת

ברצוננו להציג עמדה שונה מכל אלו שהוצגו לפני כן. הקב"ה עומד להתגלות לעם ישראל בכבודו ובעצמו. וכפי שנאמר בפסוק ט, תלויה כל אמונת ישראל בה' ובמשה שליחו בהתגלות זו:

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הִנֵּה אֲנֹכִי בְּאֵי אֵלֶיךָ בְּעַב הָעֲנַן בְּעֵבֹר יְשָׁמַע הָעָם בְּדַבְרֵי עַמְּךָ וְגַם בְּךָ אֶמְיִנוּ לְעוֹלָם".

אולם ישנו חשש שאם משה יהיה נוכח על ההר בעת ההתגלות של הקב"ה לא ניתן יהיה לדעת בוודאות כי אין זה קולו של משה המתחזה ל-לוהים אלא -לוהים בעצמו. לשם פתרון בעיה זו נדרשה היעדרותו של משה מן ההר בעת ההתגלות עצמה. משום כך חיפש הקב"ה אמתלה לגרום למשה לרדת מן ההר בלא לפגוע בו על מנת שההתגלות תהיה ללא נוכחותו. זאת, עושה הקב"ה על ידי אותו הציווי שכביכול חוזר על עצמו בעניין הגבלת ההר. אלא כדי שהדבר יהיה משכנע מוסיף ה' אזהרה ביחס לכהנים שגם הם אל יהינו לעלות אל ההר.

משה אינו מבין זאת שהרי נאמר לו שה' ידבר עימו מתוך הענן ולכן לא רואה בציווי זה כל עניין שהרי העם כבר הוזנה בכך. אך ה' חוזר על דבריו בפסוק כד כפקודה שאין לערער עליה, ואף מוסיף שיקרא לאהרון שיעלה יחד עימו כדי שהצו יראה כמשכנע יותר:

"וַיֹּאמֶר אֵלָיו ה' לֵךְ רֵד וְעֲלִיתָ אִתָּהּ וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם אֵל יִהְרָסוּ לְעֹלֹת אֵל ה' פֶּן יִפְרָץ בָּם".

בעלי התוספות ואחרים פירשו שבציווי זה מתבקש משה להזהיר את העם ולעלות חזרה אל ההר קודם ההתגלות. אך ראו זה פלא, שמיד לאחר פסוק כה המתאר כיצד משה יורד ומזהיר את העם מתחיל תיאור עשרת הדיברות ללא הופעה של עלייתו של משה חזרה אל ההר⁷:

"וַיֵּרֶד מֹשֶׁה אֶל הָעָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם:

וַיְדַבֵּר לְהֵימֵם אֵת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לְאָמֹר: ס אֲנֹכִי ה'..." (יט, כה - כ, ב)

בשם 'להים' - מידת הדין ובמתן חוקים ועונשים בעשרת הדיברות. השניה, מאופיינת בשם הויה ובברית החיבה ההדדית שבטקס האגנות.

לדבריו, התורה ביכרה להקדים מקצת מן התיאור של ברית האגנות קודם מעמד עשרת הדברות על מנת לרכך במידה זו או אחרת את מידת הדין שהיתה פרוסה על עם ישראל לפני מתן תורה. בכך נוצר שילוב מושלם של שתי המידות ה-לוהיות בעת נתינת התורה. עיין עוד בתגובתו של מ' בן ישר ודעתו בעניין ('ההגבלות במעמד הר סיני וביקורת שיטת הבחינות', מגדים מח, תשס"ח, עמ' 109-113).

⁷ יעויין בפירושו של הספורנו לפסוק שמפרש: "לך רד. עתה בהיותי מדבר היה עמהם למטה מן ההר", אך כפי שהבאנו למעלה הוא לא מפרש את מטרת הציווי באופן בו בארנו אנו.

ברור, אם כן, שבזמן ההתגלות משה היה למטה יחד עם עם ישראל ולא בראש ההר. אם זה לא מספיק הרי שלאחר עשרת הדיברות מתוארת חרדתם של עם ישראל ופנייתם אל משה:

”וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלֹת וְאֶת הַלְפִידִם וְאֶת קוֹל הַשֹּׁפָר וְאֶת הָהָר עֹשֵׂן וַיֵּרָא הָעָם וַיִּנְעוּ וַיַּעֲמְדוּ מֵרָחֹק: וַיֹּאמְרוּ אֶל מֹשֶׁה דַּבֵּר אֵתָּה עִמָּנוּ וְנִשְׁמָעָה וְאַל יְדַבֵּר עִמָּנוּ הֲלֹהִים פֶּן נָמוּת: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם אַל תִּירְאוּ כִּי לִבְעֹבוֹר נְסוּת אֶתְכֶם בָּא הֲלֹהִים וּבְעֹבוֹר תִּהְיֶה יְרֵאתוֹ עַל פְּנֵיכֶם לְבַלְתִּי תַחֲטְאוּ: וַיַּעֲמֵד הָעָם מֵרָחֹק וּמֹשֶׁה נָגַשׁ אֶל הָעֶרְפֶּל אֲשֶׁר שָׁם הֲלֹהִים:” (יד-יז)

אם משה היה בהר כיצד דיברו אותו עם ישראל? ומה פשר מה שנאמר בפסוק יז שרק לאחר שדבר עמהם ניגש אל הערפל? אלא נראה ודאי שמשה לא היה בהר בעת ההתגלות של עשרת הדיברות ובכך האמינו הכל במציאותו של ה' ובכוחו. מכאן ואילך, ניגש משה אל הערפל ואז נתקיים גם מה שנאמר שיאמינו במשה שלוחו שה' מדבר עימו מתוך הערפל.

סייעתא גדולה לפרשנות זו מצויה במדרש שמות רבה לפרשת יתרו (כה, ג) המציג את הבעייתיות שהיתה בנוכחותו של משה על ההר בעת ההתגלות וכיצד בחר ה' לפתור אותה:

”וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה אֶת דְּבָרֵי הָעָם אֶל ה' (יט, ח), אותה שעה בקש הקדוש ברוך הוא ליתן להם את התורה ולדבר עמהם והיה משה עומד אמר הקדוש ברוך הוא מה אעשה מפני משה, א"ר לוי משל למלך שבקש לעשות אופימשטאטא חוץ מדעתו של אפרכוס אמר לו: עשה דבר פלוני! אמר לו: כבר נעשית, ושוב א"ל: לך קרא לפלוני סינקליטקוס ויבא עמך. עד שהוא הולך עשה המלך מה שביקש.

כך ביקש הקדוש ברוך הוא ליתן ' דברות היה משה עומד מצדו אמר הקדוש ברוך הוא אני גולה להם את הרקיע ואומר 'אֲנֹכִי ה' -לְהִיד' (כ, ב) הם אומרים מי אמר הקדוש ברוך הוא או משה אלא ירד משה ואח"כ אני אומר 'אֲנֹכִי ה' -לְהִיד', כך אמר הקדוש ברוך הוא למשה 'לָךְ אֶל הָעָם וְקִדַּשְׁתָּם הַיּוֹם וּמָחָר וּכְבָסוּ שְׂמֹלֹתָם' (יט, י) א"ל כבר הקדשתיים שנאמר 'כִּי אֶתָּה הַעֲדַתָּה בְּנוֹ לְאֹמֶר וְגו' (שם כג), א"ל 'לָךְ יֵרַד וְעֲלִיתָ אֵתָּה וְאַהֲרֹן עִמָּךְ' (שם כד), עד שמשה ירד נגלה הקדוש ברוך הוא, שנאמר 'וַיֵּרַד מֹשֶׁה אֶל הָעָם' (שם כה), מיד 'וַיְדַבֵּר הֲלֹהִים' (כ, א). •

משה כהן, מחזור כג, מתגורר באלון שבות, אברך בישיבת הר עציון.